

Akademik
general-pukovnik
MIHAILO APOSTOLSKI

Realizacija Titove strategijske koncepcije opštenarodnog ustanka u Makedoniji

Prilikom analize ostvarivanja Titove strategijske koncepcije narodnooslobodilačkih ustanaka na primeru i u praksi oružanog ustanka makedonskog naroda 1941, a i prilikom traženja odgovora na pitanje zašto taj ustanak kasni za ustancima ostalih naših naroda, valja imati u vidu ovih nekoliko opštih i posebnih, objektivnih i subjektivnih činilaca i momenata.

1. Geografski, geostrategijski i politički položaj Makedonije u istoriji, a naročito položaj u novijoj istoriji i pred drugi svetski rat, kada su politička zbivanja na Balkanu intenzivna, bio je naročito osetljiv. Možda osetljiviji nego što je to slučaj sa ostalim krajevima Jugoslavije. Sve do 1912. godine Makedonija je i formalno pod vlašću Otomanske Imperije. Mislim da nije neophodno posebno obrazlagati šta to znači za jedan narod, za njegovu političku, nacionalnu i kulturnu osvećenost, za njegovu sveukupnu emancipaciju. Od tada, kao što je to često bio slučaj u dugoj istoriji makedonskog naroda, na tlu Makedonije ukrštaju se različiti interesi balkanskih država: Srbije (od 1918. bivše Jugoslavije) Bugarske i Grčke. Na drugoj strani, ni velike sile nisu bile ravnodušne prema prostoru Makedonije. Preko makedonskog prostora, dolinom Vardara, ide najkraća saobraćajnica koja spaja srednju Evropu sa Sredozemljem i Bliskim istokom. Prirodno je, stoga, što su svi zavojevači u istoriji, a i svi oni koji su prema Makedoniji ispoljavali izraziti interes, nastojali da uspore procese celovite emancipacije makedonskog naroda, služeći se pri tom različitim programima, motivima, ideologijama i sredstvima.

2. Istorijsko iskustvo makedonskog naroda rodilo je kod njega nepoverenje prema svemu što je na neki način zvanična politika i ideologija. To je otuda što je taj narod u svojoj istoriji bio podvrgnut različitim pritiscima i manipulacijama. Njegove težnje su, za račun egoističkih interesa, često bivale izigrane. Primer razlovečkog, kresnenskog i ilindenskog ustanka su gorka iskustva makedonskog naroda koja su ih učila da se mešanjem sa strane mogu skrenuti sa pravog puta ispravni ciljevi borbe za nacionalno i socijalno oslobođenje.

3. Okupacija je makedonskom narodu dolila novu dozu nepoverenja. Jugoslovenska vojska bivše države je za kratko vreme razbijena. U Makedoniju dolazi okupator: u istočnom i centralnom delu postavljen je okupacioni sistem carske Bugarske, a u zapadnoj Makedoniji uspostavljena je kvislinška albanska vlast. No, u biti je i to bila fašistička (italijanska) vlast, a samo je formalno bila pod firmom »Velike Albanije«. Kontrolu nad oba okupaciona sistema — bugarskom i albanskom (italijanskom) — vršila je nemačka okupaciona vlast. Njoj je prvenstveno bilo stalo da kontroliše moravsko-varždarske komunikacijske pravce radi sigurne kopnene veze sa Grupom armija »E«, koje su se nalazile u Grčkoj.

Ova okupacija je rezultirala četvrtom podelom Makedonije od prvog balkanskog rata 1912. godine. Normalno je stoga da je taj narod bio obezglavljen, da se odmah nije mogao snaći u metežu balkanskih i jugoslovenskih kontroverzi i da je to objektivno uticalo da se u Makedoniji svi pozitivni izazovi drugog svetskog rata na vreme ne uoče.

No, isto tako je poznato da makedonski narod i narodnosti koje žive u Makedoniji nisu prihvatili okupatora, već su od prvih dana okupacije pružali okupatoru raznovrstan otpor, o čemu svedoče brojni dokumenti. *Okrugli sto*, koji je održan u Strumici 23. 04. o. g. u vezi sa temom »Otpor protiv okupatora u 1941. godini do avgusta meseca«¹, ukazao je na revolucioniziranost masa širom Makedonije. Neposredni inspiratori i organizatori te revolucionarnosti bile su partijske organizacije na terenu. Otpor okupatoru je bio organizovan isključivo od organizacija na terenu, a protivno koncepcijama i opredeljenjima pokrajinskog komiteta KPJ za Makedoniju. Međutim, da bi revolucionarno raspoloženje, koje se manifestovalo neprihvatanjem okupatora i pružanjem različitog otpora, preraslo u oružani ustanak naroda — trebalo je rešiti mnoštvo problema. Sagledavanje i objašnjenje narodu ciljeva ustanka, objašnjenje položaja makedon-

¹ Materijal sa *okruglog stola* je u pripremi za štampu.

skog naroda u sklopu borbe ostalih jugoslovenskih naroda i posle pobeđe, koje snage vode ustanak, itd., bila su ona pitanja od čijeg je pravilnog sagledavanja bitno zavisilo prihvatanje ustanka, kao jedine prave alternative. Naime, sve to što je Komunističkoj partiji Jugoslavije i većini makedonskih kadrova bilo jasno trebalo je intenzivnim političkim radom u masama dovesti do njihove svesti, da im to postanu njihova opredeljenja.

Partijske organizacije na terenu, pored samoinicijativnog prikupljanja oružja i drugih priprema za oružanu borbu, organizovale su sabotaže i diverzije, razvijale široku političku aktivnost sa ciljem da se razobliču propaganda okupatora, da se širokim masama ukaže šta je donela okupacija, te kakvu opasnost predstavlja fašizam². Posebno je među Albancima u zapadnom delu Makedonije trebalo razobličiti italijansku okupaciju. To je bilo neophodno, jer im je okupator, da bi njih pridobio, ponudio nešto što ranije nisu imali. U tom delu Makedonije za Albance su, prvi put, otvorene škole na albanском jeziku; administracija i sva komuniciranja su vršena na albanском jeziku. S obzirom na položaj Albanaca u staroj Jugoslaviji, to je formalno gledajući moglo da znači poboljšanje njihovog položaja, čime bi se u znatnoj meri sprečilo ili usporilo oslobađanje revolucionarne energije ugnjetenih masa albanske narodnosti.

Propagande bugarskih i italijanskih okupatorskih vlasti su otpor, koji je narod na čelu sa KPJ pružao okupatorima, prikazale kao delo velikosrpske buržoazije. Pri tom su se koristile poznatim primerom surove eksploatacije, denacionalizacije i nenarodne politike stare Jugoslavije. S tim u vezi je naročito agresivna bila bugarska propaganda prema makedonskom narodu. To je razumljivo ako se ima u vidu da je cilj velikobugarske politike i ideologije bio denacionalizacija Makedonaca, ali istovremeno i prisvajanje istorije i kulture makedonskog naroda.³

To je, kao i neke druge okolnosti, uslovalo aktivnost partijskih organizacija na terenu u periodu od avgusta 1941. godine do formiranja novog Pokrajinskog komiteta KPJ za Makedoniju. Ta aktivnost, prvenstveno politička,⁴ imala je za cilj sledeće:

a) Suzbijanje, odnosno razobličavanje propagande okupatora ukazujući na njihove eksploatatorske ciljeve, na progone rodoljuba,

---

² Opširnije: M. Apostolski, *Osloboditelna vojna vo Makedonija*, Skopje, 1973. (Izabrana dela, tom 1)

³ Na Filozofskom fakultetu u Zadru odbranjena je doktorska disertacija u vezi sa ovom temom. Disertaciju je odbranila dr Galena Kuculovska u 1980. godini.

⁴ Opširnije: M. Apostolski, *Izabrana dela*, tom 1.

hapšenje i ubijanje progresivnih ljudi, na njihove napore za razvijanje mržnje među narodima i sl.

b) Razjašnjavanje ciljeva ustanka, koje su Partija i drug Tito postavljali, a i perspektive makedonskog naroda i narodnosti posle pobeđe nad okupatorima. Naročito je bilo važno da se širokim narodnim masama objasni i da se one uvere u to da ustanak u Jugoslaviji organizuje i vodi KPJ, da je taj ustanak usmeren na borbu protiv okupatora i njegovih domaćih slugu. U Makedoniji je, više nego u drugim krajevima naše zemlje, bilo značajno da narodne mase shvate da će se iz rata izaći sa novim društvenim poretkom. Jer, onaj prethodni ih je u svakom pogledu razočarao, pa ni jedna značajnija aktivnost, koja bi bila u funkciji očuvanja starog poretka, verovatno ne bi imala uspeha u narodu. Na drugoj strani, ukazivanje na potrebu rušenja poretka koji je taj narod stavio u podređen socijalni položaj, podvrgao ga denacionalizaciji i izrabljivanju svake vrste, mogao je biti snažan detonator revolucionarnih gibanja masa.

U okupiranoj Makedoniji, u njenoj borbi za opstanak i slobodu makedonskog naroda, bila je počela sve više da se oseća intervencija i uticaj Bugarske radničke partije — komunista (BRP-k) — sada Komunistička partija Bugarske (BKP). Kao što je poznato, ona se sa svojim pogledima približila pogledima buržoazije carske Bugarske. Bugarska radnička partija — komunista, odmah posle okupacije Makedonije, upućuje u Makedoniju svog predstavnika Petra Bogdanova, sa ciljem da partijsku organizaciju u Makedoniji priključi Bugarskoj radničkoj partiji razvijajući teoriju »jedna država jedna partija« — teoriju koja je u suštini prihvatila okupaciju kao svršen čin.⁵ Međutim, poznato je da KPJ i drug Tito okupaciju i rasparčavanje Jugoslavije nisu prihvatili, već su otpočeli borbu da se sačuva i još više razvije jedinstvo naroda i narodnosti. Stoga su i objavili borbu za oslobođenje od okupatora, borbu za razbijanje kontrarevolucionarnih elemenata — saradnika okupatora i stvaranje nove ravnopravne zajednice naroda i narodnosti Jugoslavije. Na drugoj strani, aktivnost BRP-k za priključenje partijske organizacije Makedonije, odnosno za njeno izdvajanje iz sastava KPJ, bila je u potpunosti protiv strategijske koncepcije KPJ i druga Tita o opštenarodnom ustanku i stvaranju nove jugoslovenske ravnopravne zajednice svih naroda i narodnosti.

Sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Makedoniju Metodije Šatorov Šarlo prihvatio je da organizaciju priključi BRP-k. Sve

⁵ Opširnije: Lazar Mojsov, *BRP (k) i Makedonsko nacionalno prašanje*, Skopje, 1978.

dotle dok se ne otvore sve arhive (partijske i državne) u NR Bugarskoj, a i arhive Kominterne, i dok se ne izvuku arhivalije koje se direktno ili indirektno odnose na komunističke partije i sve narode Balkana, teško je utvrditi motive koji su rukovodili Šarla da prihvati priključenje partijske organizacije Makedonije BRP-k. Šarlo je poginuo kao partijsko-politički rukovodilac u Bugarskoj, neposredno pre kapitulacije carske Bugarske, čime je isključeno njegovo svedočenje kao aktera.

No, bez obzira na motive koji su ga rukovodili i moguću propagandu Bugarske partije, ili eventualno negativni uticaj Kominterne, ovim aktom Šarlo je izdao interese svog naroda, a kao revolucionar i komunista pokazao je potpunu nesposobnost da oceni i dejstvuje u složenoj vojno-političkoj situaciji u 1941. godini. On je time izdao i interese sopstvene radničke klase i radničke klase uopšte, jer je odbio da izvrši svoju obavezu pripadnika avangarde i internacionalističku obavezu borbe protiv fašističkih agresora i time pomogne odbranu prve socijalističke zemlje, borbu koju su KPJ i drug Tito proklamirali u proglasima od 12. i 25. jula 1941. godine.⁶

U tako složenoj situaciji komunisti i svi progresivni ljudi Makedonije, u realizaciji Titove strategijske koncepcije opštenarodnog ustanka, našli su se pred dva moćna fronta, koji su sprečavali razgaranje ustanka.⁷ Nesumnjivo to su:

a) front borbe protiv nemačkih, bugarskih i italijanskih (albanskih) okupatora i njihovih saradnika i istomišljenika;

b) front borbe protiv koncepcije Bugarske rabotničke partije — komunista.

Ovo jasno ukazuje na izvanredne i posebno složene specifične uslove u kojima su se našli makedonski narod i narodnosti u Makedoniji, i u kojima se realizovala Titova strategijska koncepcija opštenarodnog ustanka.

Borba se razvijala na oba fronta istovremeno. U 1941. godini primat je dat frontu borbe protiv koncepcije BRP-k, sa ciljem da se spreči odvajanje partijskih organizacija u Makedoniji od KPJ. Ovu borbu je prihvatio najveći deo komunista, u partijskim organizacijama na terenu. Kao što je poznato, drug Tito je preduzeo enerγιčne mere da spreči pokušaj priključenja partijske organizacije Makedonije BRP-k. Za realizaciju tog složenog zadatka on je poslao

⁶ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu Jugoslovenskih naroda (zbornik), tom 1, str. 18—21 i 22—26.

⁷ Opširnije: *Vojno-politička situacija u Makedoniji u vreme Durmitorske partizanske republike*, Titograd, 1979. (Zbornik materijala sa naučnog skupa: Durmitorska partizanska republika) str. 314—325

posebnog delegata u Makedoniju,⁸ suspendovao je Pokrajinski komitet i formirao novi sa sekretarom Lazarom Koliševskim.⁹ Istovremeno se odlučno usprotivio svim pokušajima priključenja partijske organizacije Makedonije BRP-k intervenišući u Kominterni i kod CK BRP-k.¹⁰ Tek posle raščišćavanja sa Kominternom i stvaranja novog Pokrajinskog komiteta KPJ za Makedoniju, ujedinjuju se samoinicijativne aktivnosti partijskih organizacija na terenu i otpočinje borba protiv okupatora i njihovih saradnika.

Ovom prilikom neophodno je da istaknemo da je koncepcija druga Tita da se izgrađuju kadrovi koji će biti sposobni da samostalno ocenjuju nastalu situaciju i da samoinicijativno donose odgovarajuće odluke za akciju realizovala i u Makedoniji kao i u drugim našim krajevima. Iako je kadrovska baza u Makedoniji bila mala, iako su postojali čitavi rejoni bez partijskih organizacija, zahvaljujući ideološkoj izgrađenosti partijskog kadra i njegovoj odanosti radničkoj klasi i svome narodu, partijske organizacije na terenu nisu prihvatile gledanja BRP-k. U celini gledano, nije bilo kolebanja u realiziranju Titove strategijske koncepcije opštenarodnog ustanka. Da bi se taj problem sagledao, treba imati u vidu da su veze sa CK KPJ, sa Vrhovnim štabom, sa drugom Titom, bile veoma teške. One su se održavale kuririma koji su morali da se u ispresecanoj Jugoslaviji probijaju kroz različita okupaciona područja. To je bilo i sporo i nesigurno, pa je zahtevalo od partijskih kadrova da redovno samoinicijativno odlučuju i da za svoje odluke preuzimaju ličnu i kolektivnu odgovornost.¹¹

Ovom prilikom nemamo nameru da iznosimo tok razvoja ustanka u Makedoniji. Zadržaćemo se samo na nekoliko osnovnih problema iz kojih se može sagledati da je Titova strategijska koncepcija za ustanak, odnosno za NOR i revoluciju, dosledno, kreativno realizovana zavisno od opštih i specifičnih uslova koji su vladali na teritoriji Makedonije.

Odmah posle stvaranja novog Pokrajinskog komiteta KPJ za Makedoniju, u prvoj polovini septembra 1941. godine, formiran je Glavni štab Makedonije.¹² Ubrzo je otpočeto i sa formiranjem mes-

---

⁸ Dragan Pavlović.

⁹ *Zbornik*, tom 7, kn. 1, dok. 8, str. 23—25.

¹⁰ *Isto*, tom 7, kn. 1, dok. 3 i 4, str. 13—15 i dok. 5, str. 16—17.

¹¹ Instrukcije CK KPJ i Vrhovnog štaba, zbog velike udaljenosti, imale su opšti i principijelni karakter.

¹² Glavni štab Makedonije formiran je u sledećem sastavu: Lazar Koliševski, Cvetko Uzunovski, Mirče Acev, Strašo Pindžur i Mihailo Apostolski.

nih vojnih štabova. Ti štabovi su, od diverzantskih grupa, koje su u toku leta izvršavale razne diverzantske akcije,¹³ i od novih boraca, otpočeli sa formiranjem partizanskih odreda. Treba istaći da je skopska partijska organizacija, već krajem avgusta, smoinicijativno organizirala i formirala Skopski partizanski odred.¹⁴

Prilepski, skopski i kumanovski partizanski odredi vodili su više borbi sa bugarskom policijom i vojskom i razvili intenzivnu političku aktivnost.¹⁵ Značajno je da je ove odrede narod prihvatio i da ih je svim silama i sredstvima podržavao. Iako malobrojna, ova tri partizanska odreda, svojim oružanim dejstvima, a i oružanim dejstvima diverzantskih grupa u toku leta 1941. godine, najavila su početak oružane borbe makedonskog naroda, čime su se makedonski narod i narodnosti u Makedoniji oružjem izjasnili za ciljeve koje je postavila KPJ, a protiv okupatorskih vlasti, i istovremeno protiv kontrarevolucionarnih snaga svih boja.

Bugarska policija je bila veoma aktivna u gonjenju komunista i uspela je da uhapsi novog sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Makedoniju Lazara Koliševskog. Njegovo mesto je zauzeo Bane Andreev, koji je do 1941. godine bio 12 godina na robiji. U međuvremenu je u Makedoniju stigao delegat CK BRP-k Bojan Balgarjanov, koji je, prema pismu sa kojim je upućen, trebalo da služi za vezu i razmenu iskustava.¹⁶ On je nastojao da na sekretara Pokrajinskog komiteta vešto prenosi koncepcije BRP-k. Počeo je da razvija teorije kako, navodno, u Makedoniji nema uslova za ustanak i sl. Ono što je bilo najneugodnije, nastojao je da partijska organizacija u Makedoniji prihvati stav BRP-k — da se makedonski narod odazove mobilizaciji, koju su otpočele da sprovode bugarske vojne vlasti za potrebe bugarske okupacione vojske.¹⁷ Ovim stavom BRP-k je u pogledu Makedonije svesno podržavala bugarsku okupaciju Makedonije, a okupatori su ovom mobilizacijom svesno ciljali da smanje kadrovski potencijal za partizanske odrede. Uporna nastojanja delegata CK BRP-k Bojana Balgarjanova i propaganda koja je pri tom korištena izazvali su izvesna kolebanja kod partijskih organizacija na terenu i članova Pokrajinskog komiteta, što je dovelo do po-

¹³ NOB Makedonije — »Narodna zadruga« 1964, Skopje, str. 45.

¹⁴ Opširnije: M. Apostolski, *Voenata organizacija vo periodot na NOB i Revolucijata vo Makedonija*. (Zbornik: Razvojot i karakteristikite na narodnoosloboditelната vojna i Revolucija vo Makedonija) Skopje, 1973, str. 77—96. i *Formirovanie makedonskih voisk* (Zbornik: Makedonija i Makedonci u prošlom), Skopje, 1970. str. 394—407.

¹⁵ Opširnije: M. Apostolski, *Izabrana dela*, tom 1.

¹⁶ Zbornik, tom 7, kn. 1, dok. 5, str. 16—17.

¹⁷ Isto, tom 7, kn. 1, dok. 15, str. 50—55.

novnog suspendovanja PK KPJ za Makedoniju i stvaranja privremenog Pokrajinskog komiteta.¹⁸

Ovo su samo fragmentarni podaci koji ukazuju na specifične uslove koji su nastali intervencijom BRP-k i na složenu situaciju za organiziranje i razvoj opštenarodnog ustanka. Sve to govori da je borba protiv, kako smo ga uslovno nazvali, »drugog fronta« protiv mešanja BRP-k u probleme ustanka makedonskog naroda, bila izvanredno teška, jer tu neprijatelj nije bio jasno otkriven — kao što su bili okupatori i kontrarevolucionarne snage. U tom slučaju nastojalo se da se nametne koncepcija BRP-k u vidu bratske pomoći i sugestija, a defakto se ciljalo da se spreči borba makedonskog naroda, sa ciljem koji se u posleratnom periodu sve jasnije ispoljava; da se negira makedonska nacionalna individualnost, da se prisvoji istorija i kultura makedonskog naroda. Prema tome, BRP-k je, svojom aktivnošću objektivno podržavala okupaciju Makedonije, što je išlo u korist okupatorskih vlasti carske Bugarske.

U specifičnosti uslova, u kojima su se realizirale strategijske koncepcije druga Tita u Makedoniji, spada i okupacioni sistem bugarskih i italijanskih vlasti. Osnovno što pada u oči je to da su i carska Bugarska i fašistička Italija u pripremama za drugi svetski rat imale u detalje razrađen i kadrovski pripremljen ceo aparat za organiziranje okupacione vlasti. Samo se tako može objasniti da su uporedo sa vojskom u Makedoniju došli i kadrovi sa svim instrukcijama za organiziranje okupacione vlasti.¹⁹

Karakteristično je da su okupatori u Makedoniji za organizaciju vlasti imali pripremljene kadrove za sve organe vlasti — od najviših do najnižih. Najveći deo kadra je doveden iz Bugarske, Albanije i Italije, dok su za neke niže funkcije postavljeni meštani Makedonci u okupacionoj zoni Bugarske i Albanci u okupacionoj zoni Italije. I ovaj kadar je odmah postavljen, što govori da su u staroj Jugoslaviji imali razvijenu obaveštajnu mrežu, preko koje su još ranije, u periodu pripreme za rat, izvršili izbor mesnih kadrova. Međutim, pri izboru mesnog kadra, ipak nisu uspjeli da izvrše selekciju potpuno odanog kadra. Veliki broj tog mesnog kadra, koga su bugarski i italijanski okupatori angažovali na neke funkcije u oku-

¹⁸ Izvori za osloboditelnu vojnu i Revoluciju vo Makedonija, (izvori), tom 1, kn. 1, dok. 28, str. 156—168, dok. 31, str. 177—181, dok. 33, str. 188—204, dok. 34, str. 305—308.

¹⁹ Opširnije: Mihailo Apostolski, Aleksandar Hristov, Rastislav Terzioski, *Položenje okupiranoj Makedonii vo vremja Vtoroi mirovoi vojni (1941—1945)* — (Zbornik: Les systemes d'occupation en Yugoslavie 1941—1945) Beograd, 1963, str. 303—348.

patorskom aparatu, bio je pod uticajem KPJ. To je omogućilo da se prate mere i aktivnosti okupatora u borbi protiv ustaničkih snaga.

I bugarski i italijanski okupatori su, od prvih dana okupacije Makedonije, otpočeli da stvaraju raznovrsne fašističke i profašističke organizacije, po uzoru na one koje su imali organizirane u Italiji i Bugarskoj. Ove organizacije trebalo je da pruže svoje pipke u narodne mase, kako bi ih svojom aktivnošću sprečile da se uključe u ustanak. Putem fašističkih organizacija i mnogobrojnim sredstvima propagande već prvih dana okupacije bugarski i italijanski okupatori su nastojali da organizuju kontrarevolucionarne elemente.²⁰

Karakteristično je da su bugarski okupatori nastojali posebno da organizuju učesnike ilindenskog ustanka, a i ljude koji su u prvom svetskom ratu bili mobilisani u bugarskoj vojsci, sa ciljem da ih angažuju na porobljavanju makedonskog naroda. O uspesima u ovom pogledu ne može se govoriti. Okupatori su se oslonili samo na ljude dovedene iz Bugarske iz redova deklasirane emigracije. Ovi rezultati su prisilili bugarskog oblasnog političkog načelnika, da izveštavajući ministra unutrašnjih dela Bugarske o stanju u Makedoniji, konstatuje da pri organizaciji okupatorske vlasti nisu mogli da se naslone na mesno stanovništvo, sem na jednu do dve ličnosti u velikim gradovima.²¹

To je i prisililo bugarske okupatorske vlasti da pomažu pokušaj stvaranja organizacije četnika Draže Mihailovića — pokušaj koji nije dao rezultate koje su okupatori očekivali. Italijanske okupatorske vlasti su pomagale albanske velikoposjednike u stvaranju balističkih oružanih formacija.²²

Bugarski i italijanski okupatori, pored organa administrativne vlasti i znatnog broja policije, na teritoriji današnje Socijalističke Republike Makedonije dislocirali su: Petu bugarsku okupatorsku armiju od 4 divizije, jedne konjičke brigade, 2 granične brigade i više bataljona za osiguranje komunikacija; italijansku diviziju »Firrence« ojačanu drugim delovima za osiguranje komunikacija i demarkacione — granične linije. Pored bugarskih i italijanskih jedinica, bilo je i izvesnih nemačkih specijalizovanih jedinica za bezbednost i eksploataciju rudnog bogatstva i poljoprivrednih proizvoda, za

²⁰ Isto.

²¹ Godišnji izveštaj Skopske oblasne direkcije, dok. br. 185, 134, 115 za 1945. (arhiv na DSVR — Skopje). O sličnim pojavama govori se i u dokumentima Bitolske oblasne direkcije: *Naredba obl. direktora* br. 887 i br. 1219 od 1942. g. (arh. DSVR — Skopje).

²² Opširnije: M. Apostolski, *Pogledi vrz jugoslovensko-bugarskite odnosi vo Vtorata svetska vojna*, Skopje, 1980, glava II, str. 69—92.

kontrolu i bezbednost glavnih komunikacija, a i specijalna posada na aerodromu »Petrovac« kod Skoplja.²³

Dosta jake snage, angažovane na ovom relativno malom prostoru, objašnjavaju se činjenicom što se teritorija današnje Socijalističke Republike Makedonije nalazila u neposrednoj pozadini nemačke Grupe armija »E«, koja je bila raspoređena na ostrvima i obali Grčke, a i time što se prostor Makedonije nalazi u najneposrednijem zaleđu značajne luke — Solun. Blizina nemačkog fronta na Egeju, pored drugih faktora, diktirala je da bugarski okupatori vode žilavu borbu da održe teritoriju Makedonije, a time da obezbede glavne komunikacije za vezu nemačke Grupe armija »E« sa Trećim Rajhom. U suštini, bugarske okupacione snage u Makedoniji (Peta armija) i u Srbiji (Prvi korpus) obezbeđivale su najznačajnije komunikacije preko Balkana — dolinom Morave i Vardara.

Postojanje tako moćnih okupacionih snaga, koje su uz to izvršavale za okupatorovu strategiju značajne zadatke, novi je nepovoljni operativni momenat za razvoj ustanka u Makedoniji i uopšte za uspeh u oružanoj borbi.

Izneli smo, istina samo sintetički, specifične uslove u kojima se nalazila Makedonija, odnosno makedonski narod i narodnosti u Makedoniji 1941. godine, specifičnosti koje su se u mnogome razlikovale od uslova u drugim krajevima Jugoslavije. U tim uslovima Titova strategijska koncepcija opštenarodnog ustanka je dosledno, ali i kreativno primenjivana u ustanku makedonskog naroda.

Organizacije Komunističke partije Jugoslavije, na strategijskim koncepcijama druga Tita, postepeno uspevaju da masovno uključe u ustanak široke mase makedonskog naroda i narodnosti i u oružane formacije (vojne jedinice i partizanski odredi) i u mnogobrojne forme otpora protiv okupatora, ali i u mnoge aktivnosti koje su bile u neposrednoj službi operativnih jedinica. Tako su partijske organizacije na terenu masovno angažovale široke mase naroda u prikupljanju obaveštajnih podataka o svim aktivnostima okupatora, u zbrišnjavanju, lečenju i negovanju ranjenih i bolesnih boraca, u ishrani i odevanju boraca, u vršenju kurirske službe, u organizovanju organa narodne vlasti, u organizovanju društveno-političkih organizacija (NOF, AFŽ, USAOJ) — sve do neposrednog aktivnog učešća u operacijama operativnih jedinica.

Razvoj ustanka u Makedoniji, a time i primena Titove strategijske koncepcije opštenarodnog ustanka, može se pratiti po razvoju oružanih formacija, po razvoju organa narodne vlasti, po razvoju

²³ Opširnije — isto pod 19.

društveno-političkih organizacija i dr. Tako u 1941. godini dejstvuju tri partizanska odreda, u 1942. godini deset partizanskih odreda, koji u žestokim borbama stvaraju slobodne teritorije: jedna na prostoru između Skopja, Velesa i Prilepa, druga u rejonu Prespanskog jezera. U 1943. godini, pored partizanskih odreda, stvaraju se bataljoni i brigade, organizuju se i vojno-teritorijalni organi, sa velikim slobodnim teritorijama u zapadnoj Makedoniji, u rejonu Kožufa i u rejonu Kozjak-planine, sa dva slobodna grada. U 1944. godini stvorena je armija od 24 udarne, četiri artiljerijske, tri inženjerijske i jedne konjičke brigade, zatim jedna motorizirana brigada, više partizanskih odreda i drugih jedinica i ustanova. Na celoj teritoriji Makedonije organizovana je mreža vojno-teritorijalnih organa. U leto 1944. godine, sem velikih gradova, teritorija Makedonije je predstavljala slobodnu teritoriju.²⁴

Kroz razvoj organa narodne vlasti može se pratiti i razvoj ustanaka u Makedoniji. Tako, u 1941. godini prve funkcije organa narodne vlasti vršili su vojni štabovi, koji su formirani u većim gradovima. U 1942. godini na slobodnim teritorijama formirani su narodno-oslobodilački odbori (NOO). Oni su formirani i na okupiranim područjima. U 1943. godini mreža organa NOO obuhvatala je skoro celu teritoriju, a na slobodnim teritorijama formirani su opštinski, sreski i okružni narodnooslobodilački odbori. U toj godini formiran je i inicijativni odbor za saziv Prvog zasedanja Antifašističkog sobranja narodnog oslobođenja Makedonije (ASNOM), koji je, postepeno, preuzeo na sebe organizaciju i rad narodnooslobodilačkih odbora. U 1944. godini održano je Prvo zasedanje ASNOM-a (2. 08. 1944). U tom periodu Makedonija je prekrivena sa 500 NOO, što znači da je na oko 3 naselja dolazio, prosečno, po jedan narodnooslobodilački odbor. Na Drugom zasedanju ASNOM-a, decembra 1944. godine, na teritoriji Makedonije dejstvovalo je preko 100 narodnooslobodilačkih odbora.²⁵

Ovo što sam izneo jasno i slikovito ukazuje da se u Makedoniji, zavisno od specifičnih uslova, postepeno razvijao i rastao ustanak, u koji je bio uključen ceo narod. Titova strategijska koncepcija oružanog ustanka, kako je istaknuto, bila je dosledno realizirana — ceo narod se uključio u Revoluciju svestan da time postavlja temelje i gradi pretpostavke za izgradnju novog, ali pravednog društva.

²⁴ Opširnije: Mihailo Apostolski, *Izabrana dela* tom 1. i 4., Skopje 1973.

²⁵ Opširnije: NOV *Makedonije*, Skopje 1965. (245).